

Keywords: *short story, music, literary and musical correlation, intermediality, alliteration, assonance, synesthesia.*

Дата надходження статті: «14» грудня 2015 р.

Дата прийняття до друку: «27» грудня 2015 р.

УДК 82.929–051 Клен Ю (477.43/44) (045)

ІРИНА РУСНАК,

*доктор філологічних наук, професор
(м. Вінниця)*

До питання про місце народження Юрія Клена (Освальда Бурггардта)

У статті досліджено літературознавчі і документальні свідчення про місце народження Юрія Клена (Освальда Бурггардта). Вперше в науковий обіг введено нові архівні джерела, що допомогли встановити справжнє місце народження і хрещення українського письменника.

Ключові слова: *Юрій Клен (Освальд Бурггардт), біографія, місце народження, село Сербинівці, Поділля.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Загальна картина життя і творчості будь-якого письменника складна і багатогранна, що повно постає тільки після ретельного вивчення окремих етапів і періодів життєпису видатної особистості. Кожна біографічна деталь і подробиця відіграють суттєве значення для інтерпретації й адекватного розуміння не тільки життєвої долі, а й усієї творчої спадщини митця і створеного ним художнього світу.

Юрій Клен (Освальда Бурггардта) – перекладач, літературний критик і передусім поет, котрий у 20-х роках ХХ століття входив до «п'ятірного грона» київських неокласиків. Це знакова в українській літературі постать, адже, як зауважив у некролозі 1947 року Б. Николін, він був «<...> особливою і рідкісною людиною. Може, не тільки тому, що був визначним поетом, добрим знавцем літератури і чудовим викладачем свого глибокого й ґрунтового знання, але й тому, що був щирим і правдивим українцем. Він же був чужинного походження. <...> Хто взагалі впізнає в творчості Юрія Клена людину, яка носила прізвище Освальда Бурггардта – людину чужинного походження? Тим рідніший і ближчий він нам, що пристав до нас цілий, без решти, не поділений на два «я», з яких одно було б нам чуже.

Пристав до України всією душею і всю душу свою віддав Україні, всю працю свою і все своє життя. На праці для України застала його смерть. <...> Юрій Клен належав до рідкісних людей, він справді був особливою серед українців людиною» [11, с. 6]. Тож цілком зрозуміло, що творча біографія і життєва доля письменника привертають увагу багатьох сучасних учених, однак питання про місце народження Юрія Клена є одним з найсуперечливіших, на яке кожного разу наштовхується дослідник. Хмельницькі літературознавці воліють бачити поета своїм земляком, вінницькі – своїм, і в кожного з них «переконливі» аргументи на захист власних міркувань. Назріла нагальна потреба розглянути всі доступні літературознавчі свідчення й архівні джерела, що допоможуть розв'язати цю біографічну колізію в життєписі митця.

Відтак *метою цієї статті* є аналіз літературознавчих і документальних свідчень про місце народження Юрія Клена, спроба дати відповідь на питання: про яке село на Поділлі йдеться в біографічних відомостях про письменника. Оскільки документальних свідчень про народження Освальда Бургардта обмаль, для досягнення поставленої мети буде зроблено огляд найбільш відомих літературознавчих джерел, де міститься потрібна для цього інформація, і доступних авторці статті архівних матеріалів, критичний аналіз всього, що говорилося і писалось про місце народження поета-неокласика.

Виклад основного матеріалу. Передусім звернемося до опосередкованих свідчень про час і місце народження Юрія Клена, зокрема літературознавчих розвідок дослідників-емігрантів, оскільки автобіографічних матеріалів поет не залишив. Як зазначив О. Филипович, «для вивчення його біографії ми маємо два головні джерела.

Перше – це ґрунтовна праця його сестри Жосефіни Бургардт, що вийшла 1962 року в Мюнхені німецькою мовою: «Oswald Burghardt, JurijKlen: Leben und Werke». («Освальд Бургардт. Життя і твори»). Друге джерело – це монументальна епопея Ю. Клена «Попіл імперій», яка до певної міри є твором автобіографічним. У ній автор змалював чимало подій власного життя» [16, с. 47]. Варто додати, що авторські художні чи інші саморефлексії стають переконливими, коли їх можна доповнити конкретними свідченнями очевидців чи документами. Так, у працях, що присвячені творчості Юрія Клена і вийшли одразу по його смерті, автори не зверталися до біографії поета, тож ні В. Кримський [9], ні М. Орест[12], ні дещо пізніше Є. Маланюк[10] і Д. Чижевський [17] про його місце народження не говорять. У згаданому вище

некролозі Б. Николин вказує, що Юрій Клен «народився 4 жовтня 1891 року в селі *Сербинівці* (курсив мій. – Авторка) на Поділлі, в Україні» [16, с. 47]. Це і є та версія, що згодом стала основною в розвідках про життєвий шлях митця у закордонних публікаціях. О. Филипович доповнює біографічні відомості кількома подробицями, які, очевидно, взяв з книги поетової сестри [20]: «Народився він (Юрій Клен. – Авторка) на Поділлі, в селі *Сербинівці* (курсив мій. – Авторка) 4 жовтня 1891 року в родині купця Фрідріха Бургардта, що походив з Прусії. Мати його була балтійська німка. Мальовнича природа Поділля – могутні дубові ліси та березові гаї – залишила у нього враження на все життя» [16, с. 47]. Такої ж думки дотримується й І. Качуровський у статті «Життя і творчість Юрія Клена» і передмові «Творчість Юрія Клена на тлі українського парнасизму» до першого тому Кленового чотиритомника: «Юрій Клен (тоді ще – Освальд Бургардт) народився 4 жовтня 1891 року в селі *Сербинівці* (курсив мій. – Авторка) на Поділлі в сім'ї купця, чий батько переселився на Україну з Німеччини» [5, с. 249]. Ймовірно, вагому роль у цих твердженнях відіграли свідчення Жосефіни Бургардт, яка не могла помилятися і подала в своїй розвідці точні біографічні дані брата.

Варто звернутися і до літературознавчих джерел, писаних іншими мовами. Посилаючись на праці О. Городиського [2] і Ю. Коваліва [7], Ю. Ліндекугель у своїй німецькомовній дисертації вказує: «Geboren wurde Oswald Burghardt 1891 im dorf *Serbinowcy* (курсив мій. – Авторка) in Podolien» [19, с. 27]. Подібне твердження містить і допис Данила Струка-Гузара в інтернет-виданні «Енциклопедія України» Канадського інституту українських студій Університету Альберти: «Klen, Yurii (pseudof Oswald Burghardt), b 4 October 1891 in *Serbynivtsi* (курсив мій. – Авторка), Podiliagubernia» [21].

Як бачимо, всі життєписи Юрія Клена, що були опубліковані за кордоном, як місце його народження подають подільське село Сербинівці (у цитованих уривках цю власну назву виділено курсивом зумисно). У незалежній Україні літературознавці, зокрема Л. Сірик [14, с. 326] і Ю. Ковалів [6, с. 41; 7, с. 4], не додавали ніяких подробиць до вказаної інформації, але у їхніх працях також згадується село Сербинівці. Справді, на Поділлі наприкінці XIX століття (коли й народився письменник) існувало і дотепер існує село Сербинівці неподалік містечка Жмеринка (за сучасним адміністративним поділом це Вінниччина). Закономірно постає питання: що стало джерелом біографічної колізії, за якою місцем народження Освальда Бургардта стали називати село Сербинівку поблизу Старокостянтинова на Хмельниччині і яка перетворилася на офіційний факт?

Думається, тут можуть допомогти норми українського правопису, зокрема правила відмінювання топонімів. Однослівний топонім «Сербинівці» має форму множини, тож у словосполученні з номенклатурним словом «село» ніколи не узгоджується з ним, наприклад: біля села Сербинівці, за селом Сербинівці, у *селі Сербинівці* (курсив мій. – Авторка) тощо. Тоді, як однослівний топонім «Сербинівка» має форму жіночого роду і закінчується на «-к-а», тому обов'язково узгоджується з номенклатурним словом «село», наприклад: біля села Сербинівки, за селом Сербинівкою, у *селі Сербинівці* (курсив мій. – Авторка) тощо. Як бачимо, при відмінюванні двох різних топонімів з'являються співзвучні словосполучення, що, на мою думку, і привело до плутанини у випадку з місцем народження Освальда Бурггардта. Не випадково окремі українські лінгвісти обстоюють думку про те, що для назв невеликих поселень власну назву слід подавати у формі називного відмінка при непрямому відмінкові загальної назви [1, с. 57].

Помилка в кодифікованій нормі сучасної української мови призвела до появи і закріплення в літературознавчому дискурсі «хмельницького сліду» в життєписі Освальда Бурггардта. Він наявний у підручнику «Історія української літератури XX ст.» за редакцією В. Дончика (автор розділу про Юрія Клена – Ю. Ковалів): «Народився на Поділлі, у Сербинівці неподалік Старокостянтинова, 4 жовтня 1891 р. у родині німецького купця» [8, с. 169]. Про село Сербинівку Старокостянтинівського району Хмельницької області пише і В. Просалова [15, с. 207]. А польськомовний розділ відкритої багатомовної мережевої енциклопедії «Вікіпедія» взагалі деталізує інформацію по-своєму: «<...> wewsi Serbiniwka w Guberni Wołyńskiej (курсив мій. – Авторка)» [18]. І таке твердження видається в цитованому контексті логічним, оскільки село Сербинівка належало до Старокостянтинівського повіту, який входив до складу Подільської губернії до 1796 року, а після прийняття імператором Павлом I Указу «Про новий розподіл держави на губернії» відійшов до складу Волинської губернії [3]. Звідси можемо зробити висновок: якби Юрій Клен народився в селі Сербинівка Старокостянтинівського повіту, то в літературознавчих джерелах варто було б уточнювати, що це на Волині.

Сумніви щодо правомірності осмислюваної колізії допомагають розв'язати й архівні документи, які свого часу надав мені відомий літературознавець В. Панченко. В одному з київських архівів учений виявив документ, що має остаточно покласти край усім літературознавчим дискусіям із цього приводу. Це свідоцтво про народження і хрещення Освальда-Екхарда Бурггардта (текст

документа подаю мовою оригіналу зі збереженням лексичних, синтаксичних і графічних особливостей):

«Округъ

С.-Петербургской

Евангелическо-Лютеранской

Консistoriи

Свидѣтельство о рождении и крещеніи

Выпись изъ списка рожденныхъ и крещенныхъ въ приходѣ в
Немировѣ

Подольской губерніи

Тысяча восемьсот девяносто перваго года двадцать второго
Сентября въ «час» родился

и тысяча восемьсот девяносто второго
года девятого Юня Пасторомъ М. Гессе въ Жмеринкѣ
окрещенъ:

Освальдъ-Эккардъ Бургардтъ

(Oswald Eckard Burghardt)

законнорожденный

Отецъ: Управляющій Фридрихъ Бургардтъ, еванг. исповѣданія

Мать: Зидонія, урожденная Тиль, еванг. Исповѣданія

Восприѣмники: Филиппъ Гергенретеръ, Аугуста Куновъ, урожд.

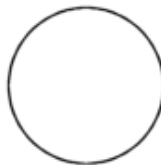
Шредеръ

Совершенную вѣрность сей выписи съ вышеозначеннымъ спискомъ
свидѣтельствуйсь приложеніемъ церковной печати.

Немировѣ

Юня 25го дня

1892 г.

[Печатка]

Subfidepastorali¹

Пасторъ

Карлъ Бауэръ,

Под. губ. Еванг.

Лютер.

Проповѣдникъ»[13,

арк. 4].

Отже, свідоцтво про народження і хрещення майбутнього українського поета видане 25 червня (за новим стилем 07 липня) 1892 року і підписане пастором Карлом Бауером, котрий служив, очевидно, в немирівській Євангелічно-лютеранській кірсіаугсбурзького віровизнання (побудований 1842 року архітектором Францішеком Меховичем), що належала до Округу Санкт-Петербурзької Євангельсько-лютеранської консисторії. До речі, у праці «Храми Поділля» М. Жарких подає опис цього храму: «Чотиригранный шатро

¹Sub fide pastorali(лат.) – віри пастирської.

шпиль кірхи декорували по кутах малі шпилі, а високий двосхилий дах, вузькі стрілчасті вікна і вся композиційна схема створювали типово німецький вигляд лютеранського храму» [4]. Помилуватися гармонійною архітектурною спорудою Немирова можна і сьогодні.

Як свідчить документ, майбутній митець народився 22 вересня (за новим стилем – 04 жовтня) 1891 року в церковному приході (окрузі) Немирів Подільської губернії. Хрещений 09 червня (за новим стилем – 21 червня) 1892 року пастором М. Гессе в Жмеринці. Документ також містить окремі відомості про батьків і хрещених письменника: батько – управитель (керуючий) Фрідріх Бурггардт, мати – ЗідоніяТіль; обоє були євангелістського сповідання, тобто протестантами. «Восприемниками» (хрещеними батьками) названо Філіппа Гергенретера й Августу Кунов (уроджену Шредер). Варто звернути увагу і на передачу прізвища митця різними мовами: німецькою «Burghardt» і російською «Бургардт». Написання українською мовою «Бурґгардт» більше наближене до німецького, ніж російський варіант.

Цитований документ не містить назви села, в якому народився Юрій Клен, однак хрещений він у Жмеринці, неподалік якої і знаходиться село Сербинівці, яке завжди належало до Подільської губернії. Думається, саме тут і сталася подія, яку згодом посвідчив відповідним свідоцтвом євангелічно-лютеранський проповідник Карл Бауер.

Висновки. У вирішенні дискусійного питання про місце народження Юрія Клена було використано літературознавчі праці (особливу вагу мають ті, що опиралися на свідчення сестри поета) і свідоцтво про народження та хрещення, яке і відіграло вирішальну роль у з'ясуванні істини. Народився Освальд-Екхард Бурггардт в селі Сербинівці на Поділлі (тепер Жмеринського району Вінницької області).

Список використаних джерел і літератури:

1. Вербич С. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект / С. Вербич // Вісник Національної академії наук України. – 2008. – № 5. – С. 54–60.
2. Городиський О. Юрій Клен – вояком / О. Городиський // К.: Літературно-мистецький двомісячник (Філадельфія). – 1953. – Рік IV. – Ч 2.– Березень – квітень. – С. 84–88.
3. Єсюнін С. Адміністративно-територіальний поділ Заславщини наприкінці XVIII – початку XXI ст. [Електронний ресурс] / Сергій Єсюнін // Режим доступу: [http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Zaslav/Empires/Admin Division.html](http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Zaslav/Empires/Admin%20Division.html)

4. Жарких М. Храми Поділля [Електронний ресурс] / М. Жарких // Мислене древо. – Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/xramypod/>
5. Качуровський І. Життя і творчість Юрія Клена / І. Качуровський // Промисні силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 249–284.
6. Ковалів Ю. Освальд Бургардт/ Ю. Ковалів // Слово і час. – 1991. – № 4. – С. 41–45.
7. Ковалів Ю. Прокляті роки Юрія Клена / Ю. Ковалів // Юрій Клен (Освальд Бургардт). Вибране / Упоряд., авт. передм. та приміт. Ю. Ковалів. – К. : Дніпро, 1991. – С. 3–23.
8. Ковалів Ю. Юрій Клен (Освальд Бургардт) / Ю. Ковалів // Історія української літератури ХХ ст. : підручник: В 2 кн. / Ред. В. Дончик. – К. : Либідь, 1998. – Кн. 1 : Перша половина ХХ століття. – 464 с.
9. Кримський В. Храм Граалю : До проблеми світогляду Юрія Клена / В. Кримський. – Зальцбург – Інсбрук: Звено, 1948. – 20 с.
10. Маланюк Є. Юрій Клен / Є. Маланюк // Книга спостережень : Проза. – Торонто : Гомін України, 1962. – Т. 1. – С. 247–260.
11. Николин Б. Юрій Клен : Некролог / Б. Николин // Літаври : Література. Наука. Мистецтво (Зальцбург – Ляндек). – 1947. – № 6. – Вересень – грудень. – С. 5–13.
12. Орест М. Заповіти Ю. Клена / М. Орест // Орлик: Місячник культури і суспільного життя (Мюнхен). – 1948. – Рік III. – Ч. 2. – С. 5–7.
13. Свідцтво про народження і хрещення Освальда-Екхарда Бурігардта // Державний архів міста Києва. – Ф. 16. – Оп. 464. – Спр. 1320. – Арк. 4.
14. Сірик Л. Юрій Клен – поет і перекладач / Л. Сірик // Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неоромантизму / О. Баган, Т. Біленко, Л. Борецький та ін.; Ред. кол. Л. Кравченко (голов. ред.), В. Винницький, А. Войтюк та ін. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2004. – С. 314–329.
15. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упорядк. В. Просалової. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.
16. Филипович О. Життя і творчість Юрія Клена / О. Филипович // Сучасність. – 1967. – Ч. 10 (82). – С. 47–85.
17. Чижевський Д. Юрій Клен, вчений та людина : Із спогадів // Філософські твори: У 4 т. – К.: Смолоскип, 2005. – Т. 2. – С. 244–253.
18. KlenYurii [Електронний ресурс] // Internet Encyclopedia of Ukraine / Canadian Institute of Ukrainian Studies. – Canada, Edmonton: University of Alberta, 2007. – Режим доступу : <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\K\L\KlenYurii.htm>
19. Lindekugel Jutta. Vielfalt der Dichtarten im Werk von Oswald Burghardt (Jurij Klen): Dissertation / J. Lindekugel. – Kassel University Press, 2003. – 534 s.
20. Oswald Burghardt, Jurij Klen: Leben und Werke/ von Josefine Burghardt. – München: Verlag Ukraine, 1962. – 112 s.

21. JurijKlen [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jurij_Klen

References:

1. Verbich S. Suchasna ukrainskaonimnaleksika:funktsionalniyaspect, Visnik Natsionalnoyi akademii nauk Ukraini, 2008. Vol. 5, pp. 54–60.
2. Gorodiskiy O. Yuriy Klen— voyakom, Kyiv, Literaturno-mistetskiydvomisyachnik (Filadelfiya), 1953, Vol. IV, Part 2, Berezen-kviten, pp. 84–88.
3. Jesjunin S. Administrativno-teritorialniy podil Zaslavshchini naprikintsi XVIII – pochatku XXI st. [Elektronniyresurs] /S. Jesjunin// Rezhimдоступу :<http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Zaslav/Empires/AdminDivision.html>
4. Zharkih M. Hrami Podillya [Elektronniyresurs] /M. Zharkih// Mislene drevo. – Rezhimдоступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/xramypod/>
5. Kachurovskii I. Zhittjai tvorchist Juriya Klena, Promenisti silveti: lektsii, dopovidi, statti, esei, rozvidki, Kyiv, 2008, ppS. 249–284.
6. Kovaliv Ju. Osvald Burghardt, Slovo i chas, 1991, Vol. 4, pp. 41–45.
7. Kovaliv Ju. Proklyati roki Juriya Klena, Yuriy Klen (Osvald Burghardt). Vibrane, Kyiv, 1991, pp. 3-23.
8. Kovaliv Ju. Yuriy Klen (Osvald Burghardt), Istoriya ukrainskoi literaturi XX st., Kyiv, 1998, Part 1, 464 p.
9. Krinskiy V. Hram Graalya : Do problemi svitoglyadu Juriya Klena, Zaltsburg-Insbruk, 1948, 20 p.
10. Malanuak Je. Yuriy Klen, Kniga sposterezhen : Proza, Toronto, 1962, Part 1, pp. 247-260.
11. Nikolin B. Yuriy Klen: Nekrolog, Litavri : Literatura. Nauka. Mistetstvo, (Zaltsburg- Lyandek), 1947, Vol, 6, Veresen-gruden, pp. 5-13.
12. Orest M. Zapoviti Ju. Klena, Orlik: Misyachnik kulturi I suspilnogo zhittya, (Myunhen), 1948, Vol. III, Issue 2, pp. 5-7.
13. Svidotstvo pro narodzhennya i hreshhennya Osvalda-Ekhardta Burghardta, Derzhavniy arhivmista Kijeva, F. 16, Op. 464, Spr. 1320, Ark. 4.
14. Sirik L. Yuriy Klen – poet i perekladach, Tvorchist Juriya Klena v konteksti ukrainskogo neoklasitsizmu ta visnikivskogo neoromantizmu, Drogoibich, 2004, pp. 314-329.
15. Ukrainska diaspora: literaturni postati, tvori, biobibliografichni vidomosti, Donetsk, 2012, 516 p.
16. Filipovich O. Zhittya i tvorchist Juriya Klena, Suchasnist, 1967, Vol. 10 (82), pp. 47-85.
17. Chizhevskiy D. Yuriy Klen, vcheniy ta lyudina: Izspogadiv, Filosofski tvori, Kyiv, 2005, Part 2, pp. 244-253.

Summary

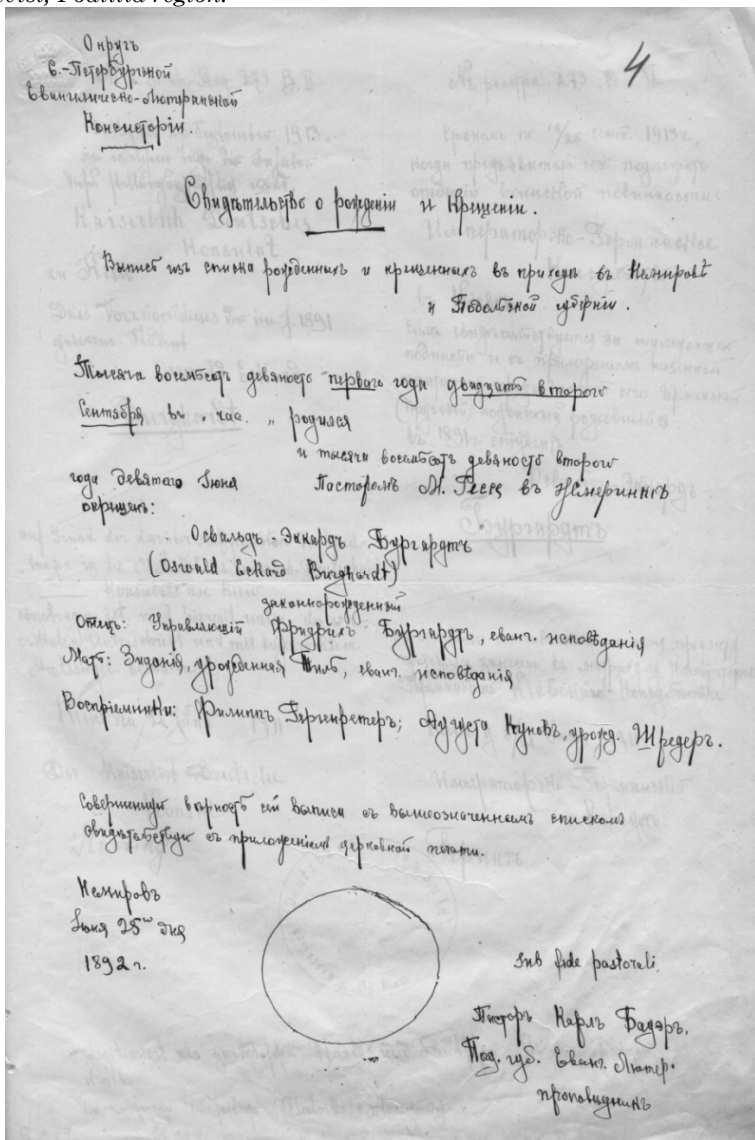
Iryna Rusnak

To the Question about the Place of Birth of Yurii Klen (Osvald Burghardt)

Literary and documental evidences about the place of birth of Yurii Klen (Osvald Burghardt) have been examined in the article. For the first time into the

scientific circulation new archival sources have been introduced. They helped to establish the real place of birth and baptizing of the Ukrainian writer.

Key words: Yurii Klen (Osvald Burghardt), biography, place of birth, village Serbynivtsi, Podillia region.

Дата надходження статті: «11» грудня 2015 р.

Дата прийняття до друку: «27» грудня 2015 р.